د عوامو ادب

په درو ژبو : پښتو، عربي، انګلیسي کې

لومړۍ څېړنه به د عوامو پر ادب یعني وګړنۍ ژبورۍ وي، د ملت د بداوت دوره داسي ده لکه د کوچنیوالي وخت، په دې دوره کې یې ادب سپېڅلی او ساده وي، شعور او عاطفې ته یې نژدې وي.

هر څوني چې یو ملت د تمدن او حضارت په پوړو کې لوړ خېژي، فکر یې لوړ خېژي، فکر یې پخېږي او د دنیا له مظاهرو سره اتصال مومي او فکر پکښې کوي، هم له دغه جهته د دغه ملت په ادب کې د سلیم فکر او ژور نظر اغېزې لیدلې کېږي او طبعاً د دوی ادب دوه رنګه مومي :

یوه ته راقي او لوړ ادب وایو، چې په خواصو اړه لري، بل عام ادب دئ چې د عوامو افکار څرګندوي.

هر څوني چې یو ملت لوړېږي، او عوام یې د خواصو په ډله ګډېږي نو د دوی عام ادب هم د خاص ادب پر خوا درومي، څو په پای کې دواړه سره یو سي.

په لوړ ادب هر کله علمي افکار ګډېږي، او ژبه یې هم خپرېږي، لهجه یې تهذیب او سموالی مومي، په هره پېړۍ کې آري او ستې لا ښه پسي ټینګېږي.

اما د عوامو ادب تل د روایت له پلوه خپرېږي، او تل په نوي توب او تحول لړېدو او ډېرېدو کې وي، هره ډله یې په خپل رنګ رنګوي او عصور یې سره اړوي را اړوي. دا ډول ادب تل بسیط عواطف او د انسان نفسي غرایز ښکاره کوي، د جمال او قوت او فضیلت خوا ته میل لري.

هغه وخت چې عرب د مدنیت او حضارت لوړي درجې ته ورسېدل، نو دوی هم دوه ډوله ادب درلود :

هسك او راقي ادب :

چې د دې ادب د تشکیل له پاره د دوی اشرافو له پخواني ادبه څخه مرسته وکړه او خپله ژبه یې په ښه ډول خوندي او د ثقافت او علومو برخي یې پکښې ګډې کړې، خو دا لوړ ادب په عربو کې په خواصو پوري اړه درلوده.

اما د عوامو ادب :

هغه وخت پیدا سو، چې عرب په نورو اقوامو ګډ سول، او ژبه یې هم ارګجه سوه.

د انګلیسي ژبي ادب هم دوې خواوي درلودې، هغه وخت چې دوی مدني او د ثقافت خاوندان سول، نو انګلوسکسوني ژبه په لاتیني ګډه سوه، علوم او اداب یې ځانته وموندل، قواید یې مرتب او خوا و شا یې ټول شیان سم سول، او د یوه لوړ او مترقي ملت ژبه سوه.

اما په عربي او انګلیسي کې د عوامو او خواصو د ادب انفصال، په دوه بېل ډوله وسو، او کیفیت یې هم سره بېل دئ : د عربو عامي ادب د فصیح او بلیغ ادب له خرابوالي څخه پیدا سو، اما په انګلیسي کې فصیح او کره ادب د عامي ادب له لوړتیا څخه وزېږېده.

نو ځکه دغه دوه ملتونه د ادب له پلوه دوه ډوله دي، د لوړ او کښته ادب اړیکي یې هم سره بېل دي.

د عربو عامي ادب له خاص او فصیح ادبه ډېر لیري دئ، اما انګلیسي عامي ادب له لوړ ادبه سره ښه اتصال لري او

اړیکي یې ډېر سره ټینګ او کلك دي. د لوړ ادب خاوندان تل عامي ادب ته په درنه سترګه ګوري، او فصیح ادب تل له عامي ادبه څخه ګټې اخلي، اسالیب او صور یې تل غوره کوي، سندري او نغمې یې په ځان کي تحلیل کوي او هم له دې لامله تل لوړ ادب له عامي ادبه څخه لویې لویې ګټې اخلي.

عامي ادب او فصیح ادب، که څه هم یو له بله د ژبې د سموالي او د تفکیر او نظر له لامله توپیر سره لري، ډولونه یې هم سره بېل وي، خو بیا هم دا دواړه له یوې سرچینې څخه اوبه کېږي. چي هغه خو د انسان نفس دئ.

لوړ ادب د تمدن او علم او د مترقي ټولنو په صفاتو ښکلی وي، خو عامي ادب هم د صدق او ساده ګۍ او د فطرت د نژدېوالي صفتونه لري، چي دغه شیان د هر فن مرجع ګڼل کېږي.

د لوړ ادب الفاظ تل پر معانیو باندي غالب وي، انځورونه یې تر جوهر قوي وي، او تل د فطرت لمني ته د رجوع او د راتللو احتیاج لري، او له عامي ادب څخه استفاده کوي او ورته اړ هم وي.

په انګلیسي کي عامي ادب تل اعتبار درلود، لویو ادباوو او نومورو لیکوالو به هم ځان اړ ورته ګاڼه، شکسپېر، سپنسر، ملټون له عامي ادب څخه ډېر آثار غوره کړي او پخپلو لیکونو کي ځای ورکړی دئ.

دوي له عامي ادب څخه خواږه الفاظ او تعابیر راواخیستل او پخپلو لوړو ادبي او شعري آثارو یې ننه ایستل او هم له دې لامله د راقي ادب سته او بنیاد عامي ادب سو.

ډېرو خلکو د وګړو سندري سره راغونډي کړې او دغه مجموعې یې د شعراوو په لاس ورکړې، چي دوی په خپلو اشعارو کي تل له هغو څخه اخیستنه کوله او د نظم په اسلوب کي به یې تل هغه عامي سندري تر سترګو لاندي وې، تر دې ځایه چي دغه وګړنۍ سندري د اتلسم قرن په ابتداء کي د رومانسي ادبي نهضت ستې وې.

وروسته چي د مدنیت لاس د شعر ستوني ته ور ورسېده، د الفاظو قیود او تقالیدو یې لاسونه او پښې ټینګي ور وتړلې، دلته بیا خلك ملتفت سول او د متکلفو نظمو څخه یې مخ وګرزاوه، بیرته یې خپلي ملي سندري راواخستې، او ډېرو ادیبانو له هغو څخه د ادب مرغلري پخپلو خوږو اشعارو کي راټولي کړې.

د منځنیو پېړیو (قرون وسطی) وګړنۍ سندري داسي وې چي مضامین یې سحري او طلسمي او ځیني هم خراقي وه، او ځیني د تاریخ او خراقته یوه ګډوله وه. خو سره د دغه هم ټولي سندري د فطرت له میني څخه ډکي وې او د ښکلو مناظرو ستاینه یې کوله. نو له دې جهته ادیبانو له هغو څخه ښه ښه مضامین اقتباس کړل.

د سکاټلینډ ادیبان په دغه مرحله کي تر ټولو دمخه وه، دوی له خپل عامي ادب څخه ډېري سندري راواخیستې، د شپنو او بزګرانو او سارانشینو څخه به یې د دوی ملي سندري راټولولې، د دوی کیسې او نکلونه به یې اروېدل، او د دې کار له پاره به یې تل سفرونه کول، الان رمزي، روبرټ برنز، والټر سکوټ هغه شعراء دي چي دوی خپل اشعار د فطرت په لمن کي وویل، د بزګرانو او شپنو په ډول یې سندري جوړي کړې.

روبرټ برنز پخپله هم یو فلاح سړی و، ده د فلاحت کارانو ژوندون پخپلو سندرو کي انځور کړ، اما والټر سکوټ چي د یوې لوړې کورنۍ سردار و د منځنیو پېړیو د سردارانو د اسانو د سپارلۍ نغمې یې ژوندۍ کړې. ده له عامیانه ادب سره دوني مینه درلوده چي په ټول سکاټلینډ کي پسي وګرځېده او له الماني ژبې څخه یې دغسي سندري ترجمه کړې او په دې ډول یې په ګرده اروپا کي شهرت وموند. په دغه ادبي فضا کي چي د فطرت له ږغه ډکه وه او د بساطت او رشتین شعور رڼاوي پر ځلېدې، ورډ سورټ، کولر ډج، شیلي، کیټس غوندي شعراء پسي راغله، دوی هم له هغه ادبه ا لهام واخیست، چي د عوامو په سندرو خوندور سوی و، نو ځکه د دوی اشعار او آثار هم ډېر خواږه او خوندور سول.

ورړ سورتې تر ټولو زيات د بساطت خوا ته ولاړې، او تل د سارانشينو او ساده خلکو سره ملګرې و، د دوی الفاظ به يې کټ مټ پخپلو اشعارو کې راوړل، د ده "شعري سندري" نومی کتاب له دغسي نغمو څخه ډک دئ، چې د کولر ډج په ملګري يې راټولي کړې او په يوه مقدمه کې د خپل نوي ادب مسلك شرح کړ، چې د دوی د شعر آري برخي پر ملي سندرو او کيسو باندي ولاړي دي.

دې عامي ادب پخپله وروسته يوه نوې لار ومونډله او هغه وخت چې په اجتماعي ژوندانه کې داخل سو نو يې د فصاحت خوا ته هم مخه کړه او د عوامو د ژوندانه او عقلياتو او افکارو ترجماني يې د دوی پخپله الفاظو او محاورو په تحليلي ډول وکړه او د دوی خطابي اساليب يې ټول ژوندي کړل.

د هارډې په رواياتو او نکلو کې دغه روح ښه ښکاري، او دا څرګندوي چې عامي ادب څنګه د فصيح ادب سره ملګري وکړه، او په څه ډول دا دواړه سره نژدې سول؟

دا خو د انګليسي حال و اوس به راسو عربي ته :

د عربو په ژبه کې د ښاروالو عوامو ادب ته هيچا په درنه سترګه نه کتل، لفظاً او معناً هر چا ځان ځني ژغوره. عامي او سوقي الفاظ ډېر بد ورته ښکارېدل.

لکه والټر سکوټ چې د بزګرانو او سارايانو الفاظ او محاورات کټ مټ غوره کول او هري خوا ته به پسي ګرځېده، دغسي د عربو پوهان او ادباء هم تل په دښتو او باديو کې ورك وه چې د ژبي فصيح کلام او اصيل اساليب له هغو څخه زده کړي، د اعرابو اقوالو تل په مناظره او انشاء کې پاخه سندونه وه، دوی سوقي او بازاري تصاوير او معاني او الفاظ کورټ نه خوښول، بشار مشهور شاعر يې په دې بيتو سخت وکاږه چې د يوې مېرمني ستاينه يې په داسي ساده او بسيط ډول کړې وه :

ربــــابه ربـــه البيت
تصب الخل في الزيت
لها عـــشر دجـــاجات
وديك حسن الصوت

دوی به ويل : چې داسي يو عامي موضوع او عامي تعبير سوقي دئ او د "فصيح شعر" له پاره نه ښايي عربي شعر بايد دروند وي او د مشرانو په ذکر او ستاينه ډك وي، نه د بازاريانو. هلته بايد تل اتلان وستايل سي، او د قهرمانانو ډغرې پکښې وي.

له دغه جهته نو عربي شاعر کورټ د خپل کلي خلك نه ستايي، او لکه انګليسي شاعر ګولډ مست چې پخپل کتاب "پاته کلی" کې په ډېر حرارت او مينه د خپل کلي خلك او د دوی هديرې ستايلي دي، عربي شاعر داسي نه کوي ځکه چې د شعر له پاره سوقي او عامي موضوع نه خوښوي.

د عربو نوموړي شاعران لکه ابو نواس، ابو تمام، کله کله د عوامو اقوال هم را اخلي، مګر دا ډېر نادر پېښېږي، ابن اثير وايي :

چې ابو تمام خپله يوه ښه قصيده تر دې مسرۍ پوري راورسوله "و احسن من نور يفتقه الصبا" خو دوهمه مسرۍ نه ورتله او پکښې ودرېده، يوه ورځ تېرېده سايل پر ږغ کړه : "من بياض عطاياكم في سواد مطالبنا" ابوتمام له دغه عامي کلامه

ژرګټه واخیسته او خپل هغه بیت یې داسې بشپړ کړ : "بیاض العطا یا في سواد المطالب".

داسې مثالونه په عربي ادب کې ډېر لږ دي، عربو ادیبانو له عامي ادب څخه استفاده نه کوله، که څه هم عامي ادب ته عربي تر انګلیسي ډېره اړه وه، مګر عربو دغه کار د ژبې ورانی ګاڼه، هغه وخت چې مسعودي او ابن ندیم ځیني د عامي ادب کیسې لکه الف لیله او نوري ولیدلې نو دوی په سپکه ورته وکاته، او دغسې آثار یې د ادب په میدان کې نه منل، او نه یې د دغو لیکوالو کمال او مهارت ته تن ایښوده.

اما که د غور په سترګه ورته وګورو، د عربو وګړنی ادب تر فصیح ادب د موضوع او هم د فني ډولو له لامله ډېر بشپړ دئ، بلکې وګړنی ادب د شعور تعبیر په ښه ډول کوي او له هري خوا د ادب وظیفه په ښه توګه ادا کولای سي. حال دا چې فصیح ادب دا کار نه سي بشپړولای، د ټولو عربو مستقل ترجمان هم نه دئ. د عربي ذهن او عربي نفس شومه نه سو ورته ویلای او نه یې د عربو د ټولو افکارو نماینده ګڼلای سو، حال دا چې وګړنی ادب په دې لار کې تر لوړ ادب دمخه او موفق دئ.

نو د عربو وګړنی ادب چې په خیالي آثارو ډک او په ښو ښو کیسو ښکلی سوی دئ په اکثرو خواوو کې تر خاص ادب دمخه کېږي هم لا.

ځکه چې اجتماعي کیسې ډېري په وګړني ادب کې سته او په خاص ادب کې هیڅ نه لیدلي کېږي او هغه خیال چې شعراوو غوره کړی دئ او بحتري ډېر پکښې استاد دئ "کاذب خیال" دئ نو که د خاص ادب خاوندانو له وګړني ادبه څخه کیسې اخیستي وای او له عامیت څخه یې د تهذیب خوا ته بېولی او په سم فکر یې ښکلی کړی وای نو به دوی خپل ادب ته ډېر کومك رسولی وای او هم به یې بشپړ کړی وای.

د عربو وګړنی ادب ډېر اوزان او قوافي داسې لري چې په فصیح ادب کې هغه نسته، او خواصو تشه قصیده غوره کړېده، او پر دې محدود ډګر سره ګرځي راګرځي، اما که فصیح ادب له عامي ادب څخه هغه ډول ډول اوزان او قوافي اخیستي وای، لمن به یې په پراخه سوې وای. خو ادباوو وګړني ادب ته په سپکه سترګه وکتل، او ټولي ښېګڼي یې پرېښووې، فصیح ادب تل د پخوانو آثارو پر لار ولاړ او ځان یې له هر راز تحوله وساته او عربو هم د فصیح ادب په نامه د عوامو د ژبې ښېګڼي پرېښووې او له دغه خنده کورټ نه واته. نو ځکه فصیح ادب په تقلیدي پړي وتاړه سو، پر خپل قدیم وضعیت کلك پاته سو هیڅ تجدید له بلي خوا نه ورته راغی، یوې خوا ته وګړنی ادب وچ کلك پاته سو بلي خوا ته خاص ادب.

اما د اروپا وګړو د صلیبي جګړو څخه د عربو د عامي ادب ښېګڼي ولیدلې، د دوی ملي سندري او کیسې یې ټولي کړې او پخپلو ژبو یې ترجمه کړلې تر دې ځایه چې د اروپا په رومانسي ادبي مسلك کې لوی اثر کړی دئ.

لنډې دا چې : د عربو وګړنی ادب تل د جامعې د خیال نماینده دئ له رشتیني شعوره ډك دئ او د خیال هغه نازکۍ لري چې په فصیح ادب کې نه لیدل کېږي، که خاص ادب له وګړني ادب سره ګډ سوی وای نو به یقیناً یو بشپړ ادب ځني جوړ سوی وای.

***

تر دې ځایه د عربي او انګلیسي وګړني ادب څېړنه لنډه لنډه وسوه، اوس غواړم چې لږ څه د پښتو وګړني ادب ته هم کتنه وسي :

پښتو ژبه هم دوه ډوله ادب لري : یو خو شفاهي او وګړنی ادب دئ چې له پخوا څخه ځیني لنډۍ، سندري، بدلې، نارې

د پښتنو په خولو کي لوېدلي او معنعني تر اوسه پوري را رسېدلي دي او يا يې اوس ملي شاعران جوړوي، او په ملت کي رواج دي.

دوهم ډول کتابي او ليك سوی ادب دئ چي دغه ادب کېٖ مېٖ لکه عربي خاص ادب غوندي جامد او تقليدي شی دئ او ادباوو له پخوا څخه پر يوه خاص حالت باندي په يوه مخصوصه جوله ساتلی دئ.

که دې خبري ته ځير سو چي :

ادب د ملت له روحه نماينده ګي کوي، نو په ټينګه ويلای سو چي زموږ کتابي او ليکلی ادب دا کار نه سي کولای، او ډېر عناصر پکښې داخل دي چي له موږه پردي لا هم دي.

د پښتنو عواطف، احساسات، شعوري خواص، روحي کوايف، اجتماعي ښېګڼې ټول په شفاهي او وګړني ادب کي سته چي زموږ پخواني ليکوال ادباء هم ډېر له دغه ادبه ليري دي. د وګړني ادب تعابير مو سپېڅلي او ساده او بسيط او شعوري او رشتيني دي اما د کتاب او ليکلي ادب ژبه بېله ده، د ليك ښتنان تل د نورو عروض او اوزان پالي او تقليد يې کوي، مګر وګړني اديبان او ملي شاعران ځانته دنيا لري، شعر يې بېل رنګ لري، سوچه اوزان او مخصوص عروض لري، هغه معاني او تصاوير او افکار چي د دوی په اشعارو کي راځي هم هسي جولې لري چي کېٖ مېٖ د پښتنو له روحه زېږېدلي دي.

په دې ډول نو د پښتو وګړنی ادب په هره خوا کي هم د ملي او قومي لامله هم د سوچه توب او سپېڅلوالي له پلوه پر کتابي ادب غوره او غښتلی دئ.

تر اوسه چي څه سوي دي تېر سول، او څکه چي د پښتو ادب د نوي تشکيل وخت لا اوس يا وروسته راتلونکی دئ، نو ښايي چي زموږ شاعران او ليکوال تل د ژبي له وګړني ادبه څخه استفادې وکړي.

د پښتنو پخواني ادب ته چي ګورو : په هغه کي هم ډېره برخه داسي ده چي کېٖ مېٖ د وګړني ادب روح پکښې موندل کېږي، مثلاً دا تعبير :

"که سپيني سپيني، سپوږميه ! سپيني
سلام مي يوسه، د يار تر مېني"

قح وګړنی تعبير دئ او د پښتو له خپله روحه سره هم سم دئ. په پټه خزانه کي د اسماعيل سړبني يوه سندره ده، چي خرښبون ته داسي خطاب کوي :

"که وروره، وروره ! خرښبون وروره !"

يا په بل ځای کي د ملکيار شعر دئ :

"که روده، روده ! د ترنك روده !"

دغسي د پښتنو په يوه ملي کيسه کي داسي ناره سته :

"که پاخه دي، د کلابست انګور پاخه دي"

دا ډول تعابير زموږ قح او سوچه ملي تعابير دي، داسي ښکاري، چي پخوانو اديبانو له وګړنی ژبوری سره پخه علاقه درلوده، مګر وروسته چي مقلدين شعراء راغله، دوی ته دي خدای بخښنه وکړي، د ادب رنګ يې واړاوه، خو بيا هم ځيني اساتيد لکه :رحمان، خوشحال، پيرمحمد سته، چي د دوی کلام د وګړني ادب له مثاله رڼا اخلي، هغه سلاست او بساطت او د شعور صدق چي په وګړني ادب کي سته، د دوی په کتابي اشعارو کي هم ليدل کېږي، او يو مهم علت چي دوی يې په ادبي دنيا کي بريالي کړي دي، هم دغه دئ :

که رحمان په عاشقۍ مـــلامت کېږم
ما په سترګو قبول کړی دا پېغور دئ

دا تعبیر سوچه ملي دئ، پېغور پر سترګو منل هم د وګړني ادب څخه یو ښکلی تعبیر دئ.

پښتانه پخپله ژبه هسي خواږه اصطلاحات او مخصوص اوزان او بحور لري چي که د ادب په ارته اورشو کي ګډ سي، د ادیب له پاره به ډېر غنیمت وي. دغسي زموږ ملي کیسې او نکلونه هسي خواږه او د واقعیت په ښېګڼو ښکلي دي، چي ادباء ډېري استفادې څني کولای سي.

نو لکه وګړنی ادب چي پخوا شعراوو ته یوه رڼه ډېوه وه، دغسي هم بویه چي اوس په درنه سترګه ورته وګورو، او تل ادبي ګټې څني واخلو.

کابل مجله، ۱۳۲۳ ش کال، ٦ ګڼه، ۱-۵ مخونه.